

Förundersökningar i Kärsta och Krogesta

Lillkyrka 183:1/L19814529 och Glanshammar 276/L1979:1693
inom fastigheterna Kärsta 4:14, 4:16 och Krogesta 3:20
Lillkyrka och Glanshammar socknar
Örebro kommun, Närke
Erica Strengbom

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11 702 27 Örebro
Telefon 019-60904 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med platserna
för förundersökningarna markerade i rött.*

© 2019 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen AB rapport 2019:07

Författare Erica Strengbom

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Schaktning i Kärsta. Foto taget från sydöst.

Foto Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_180001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2019:07
ARKEOLOGISK FÖRUNDESRÖKNING

Förundersökningar i Kärsta och Krogesta

Lillkyrka 183:1/L19814529 och Glanshammar 276/L1979:1693
inom fastigheterna Kärsta 4:14, 4:16 och Krogesta 3:20
Lillkyrka och Glanshammar socknar
Örebro kommun, Närke

Erica Strengbom

Lst dnr 431-2277-2018

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Lillkyrka och Glanshammar
Fastigheter	Krogesta 1:20, Kärsta 4:14, 4:16
Fornlämningsnummer	Lillkyrka 183, Glanshammar 276
Lämningsstyp	Bytomt, övriga boplatslämningar
Datering	Förhistoria, medeltid, tidig modern tid

Typ av undersökning	Förundersökning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2018-05-02
Länsstyrelsens diarienummer	431-2277-2018
Arkeologgruppens projektnummer	Ag2018_31

Projektledare	Erica Strengbom
Fältpersonal	Erica Strengbom, Johnny Rönngren, Leif Karlenby, Ebba Knabe, Annica Ramström

Undersökningstid	2018-06-04 till 2018-06-12
Exploateringsyta	4 300 m ²
Undersökt yta	1 086 m ² , 270 löpmeter
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynden förvaras hos Arkeologgruppen AB i väntan på fyndfördelningsbeslut.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	6
Bakgrund och kulturmiljö	7
Kärsta Lillkyrka RÄA nr 183:1/L1981:4529	7
Krogesta-Glanshammar RÄA nr 276/L1979:1693	10
Syfte och frågeställningar	13
Metod	14
Resultat Kärsta Lillkyrka RÄA nr 183:1/L1981:4529	16
Stolphål	19
Ränna eller dike	20
Gropar	20
Brunn	21
Fynd	23
Tolkning av lämningarna vid Kärsta	24
Resultat Krogesta Glanshammar 276/L1979:1693	27
Tolkning av lämningarna vid Krogesta	31
Antikvarisk bedömning och förslag på vidare åtgärder	32
Kärsta Lillkyrka 183:1/L1981:4529	32
Krogesta Glanshammar 276/L1979:1693	32
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	33
Referenser	34
Bilagor	35
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	36
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	37
<i>Bilaga 3. Fyndtabell</i>	39
<i>Bilaga 4. Makrofossilanalys</i>	40

Figur 1. Karta över Kärsta och Krogesta med de aktuella undersökningsplatserna markerad med två svarta cirklar. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Med anledning av att Örebro kommun planerar att anlägga nya vatten- och avloppsledningar mellan Glanshammar och Grythem har Arkeologgruppen AB genomfört arkeologiska förundersökningar inom två områden nämligen Kärsta RAÄ-nr Lillkyrka 183:1/L1981:4529 och Krogesta RAÄ nr Glanshammar 276/L1979:1693. Till grund för förundersökningarna ligger den arkeologiska utredning etapp 2 som utfördes längs sträckan hösten 2017, då förhistoriska och historiska boplatsslämningar påträffades inom de ovan nämnda områdena.

Förundersökningen inom fornlämningsområdet för Lillkyrka 183:1, Kärsta resulterade i stolphål, gropar och en brunn som utifrån fynd har daterats till perioden 1600–1700-tal. Anläggningarna tolkas höra samman med torpbebyggelsen Kärstamalmen.

Förundersökningen vid Krogesta Glanshammar 276 resulterade inte i några fler anläggningar av antikvariskt intresse.

Inledning

Örebro kommun planerar att anlägga en vatten- och avloppsledning mellan Glanshammar och Grythem i Örebro kommun (se figur 1). Efter en arkeologisk utredning etapp 2 bedömdes två områden som fornlämningar vilka krävde ytterligare arkeologiska insatser (Stenström & Strengbom 2018). Länsstyrelsen i Örebro län gav Arkeologgruppen AB i uppdrag att genomföra arkeologiska förundersökningar inom dessa områden. Fältarbetet utfördes under två veckor i juni månad 2018. Beslut i ärendet fattades den 5 maj 2018 av Länsstyrelsen i Örebro län (dnr 431-2277-2018).

Bakgrund och kulturmiljö

Kärsta Lillkyrka RÄA nr 183:1/L1981:4529

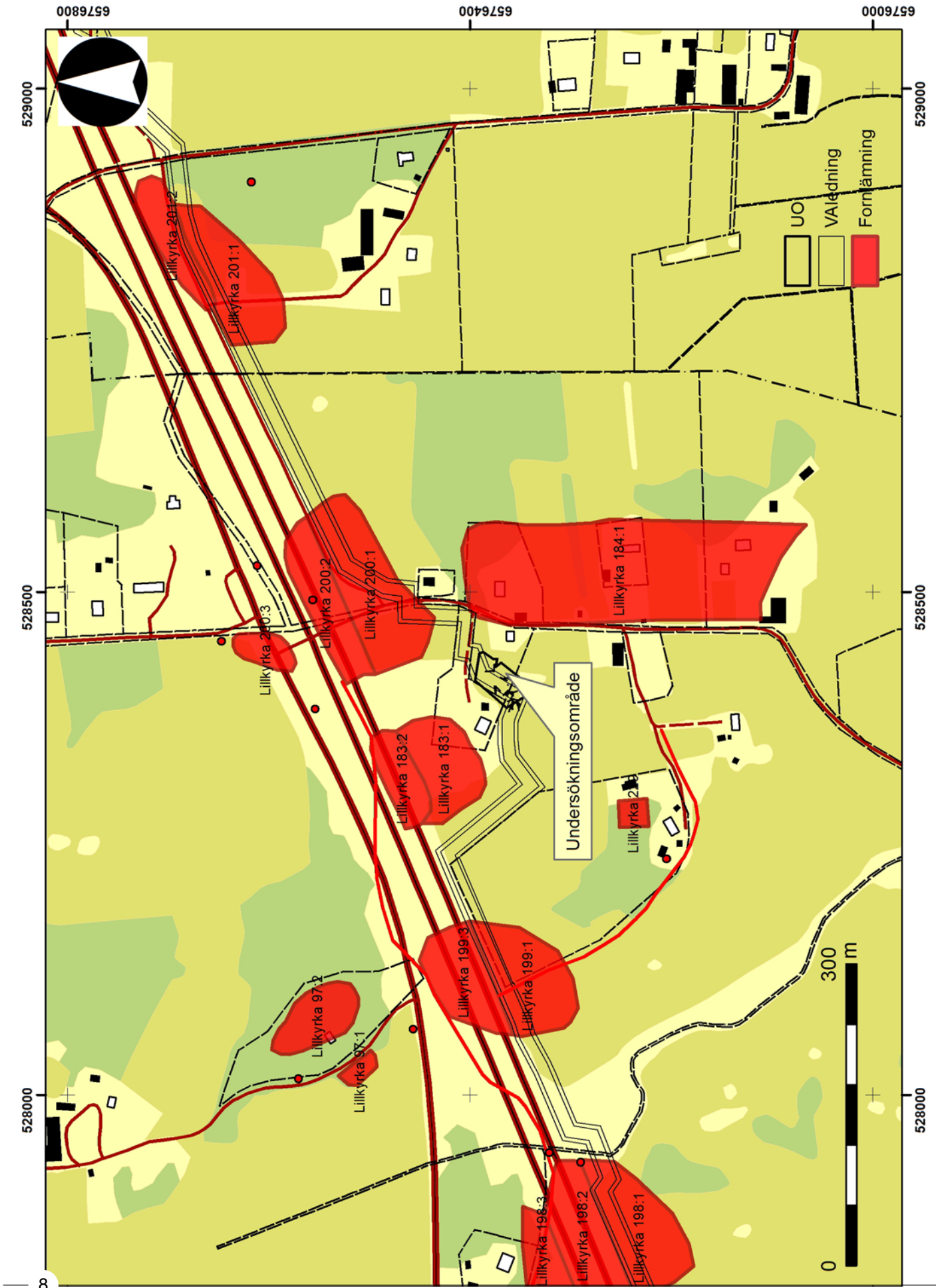
Undersökningsområdet vid Kärsta är beläget på en moränhöjd i åkermark med sluttning åt både öster och väster. Undersökningsområdet omfattade en yta av cirka 2 100 kvadratmeter. Platsen utgörs av åker på morän och finsand som ligger 29–33 meter över havet.

Flera registrerade fornlämningar ligger i förundersökningens närhet och flera arkeologiska insatser har gjorts i området i samband med utbyggnaden av E18/E20. Inom området för förundersökningens område ligger bytomten Lillkyrka 183:1/L1981:4529. Platsen benämns i historiska dokument som Kärstamalmen och beskrivs som ett område där hantverkare och lönearbetare bodde. På 1689 års geometriska avmätning över Kärsta by återges två torp under namnet Mallmen. De centrala delarna av undersökningsområdet skär igenom området för Malmen (LMS S3-14. Kärsta 1–7, 1689).

Vid en utredning år 1994 av området kring Kärstamalmen påträffades kulturlager innehållandes rikliga mängder med kol, sot och tegelfragment (Luthander 1994a). År 1999 slutundersöktes området varvid gropar, kulturlager och fynd som daterades till 1600- och 1700-tal påträffades. Lämningarna tolkades utgöra ytterkanten av den historiska bytomten Malmen (Andersson 1999). Vid utredningen år 2017 som låg till grund för den nu aktuella förundersökningen påträffades ytterligare lämningar och fynd i form av gropar och keramik med 1600-1700-tals datering som tolkades höra samman med Malmen. Vid utredningen framkom också stolphål och en ränna som tolkades kunna utgöra en stolpburen byggnad. Kolprover samlades in från ett stolphål och rännan, i hopp om att kunna datera anläggningarna. Dessvärre innehöll proverna endast sot och inget daterbart material (Stenström & Strengbom 2018).

Sydöst om förundersökningens område ligger på höjdens krön Kärsta bytomt (Lillkyrka 184:1/L1981:2823). Kärsta bytomt nämns för första gången i skriftliga källor år 1434. Under mitten av 1400-talet övergick byn i Riseberga klostrets ägo. Efter reformationen disponerades Kärsta by till större del av adeln fram till 1800-talet. Kärsta by var under historisk tid en stor by som under 1600-talet bestod av sex gårdar (Andersson 1999).

Nordöst om förundersökningens område ligger boplatsen Lillkyrka 200:1/L1981:3427 som under 1990-talet varit föremål för utredningar, för- och slutundersökningar. Boplatslämningar från yngre stenålder, äldre järnålder och medeltid har påträffats där (Luthander 1994 a–b; Ekman 1998; Andersson 1999). Under hösten år 2017 utfördes en förundersökning i den södra delen av boplatsen Lillkyrka 200:1 vilken resulterade i ytterligare boplatslämningar i form av stolphål, gropar och härdar med dateringar från medeltid till tidig modern tid (Strengbom 2018).

Figur 2. Plan över området kring Kärsta med registrerade fornlämningar. Skala 1:5 000.

Figur 3. Förundersökningsområdet mot bakgrund av 1689 års geometriska avmätning. Skala 1:2 500.

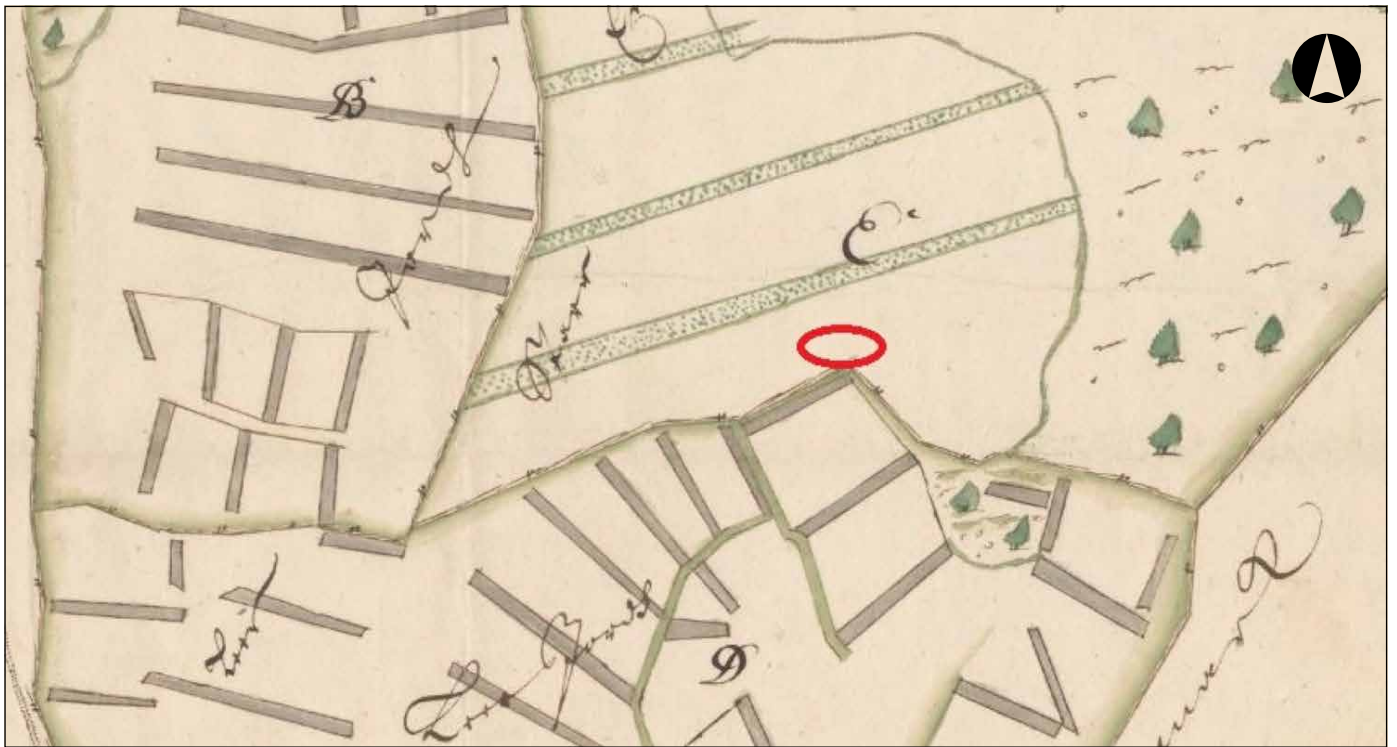
Krogesta-Glanshammar RAÄ nr 276/L1979:1693

Området kring förundersökningsområdet vid Krogesta består av moränryggar i nord-sydlig riktning. Däremellan finns sänkor med glacial lera. De högst belägna ryggarna ligger på 33 meters höjd över havet och de lägsta på 31 meter. Kring 3000 f.Kr. var sänkorna vattenfyllda och moränryggarna utgjordes av öar och utskjutande landtungor.

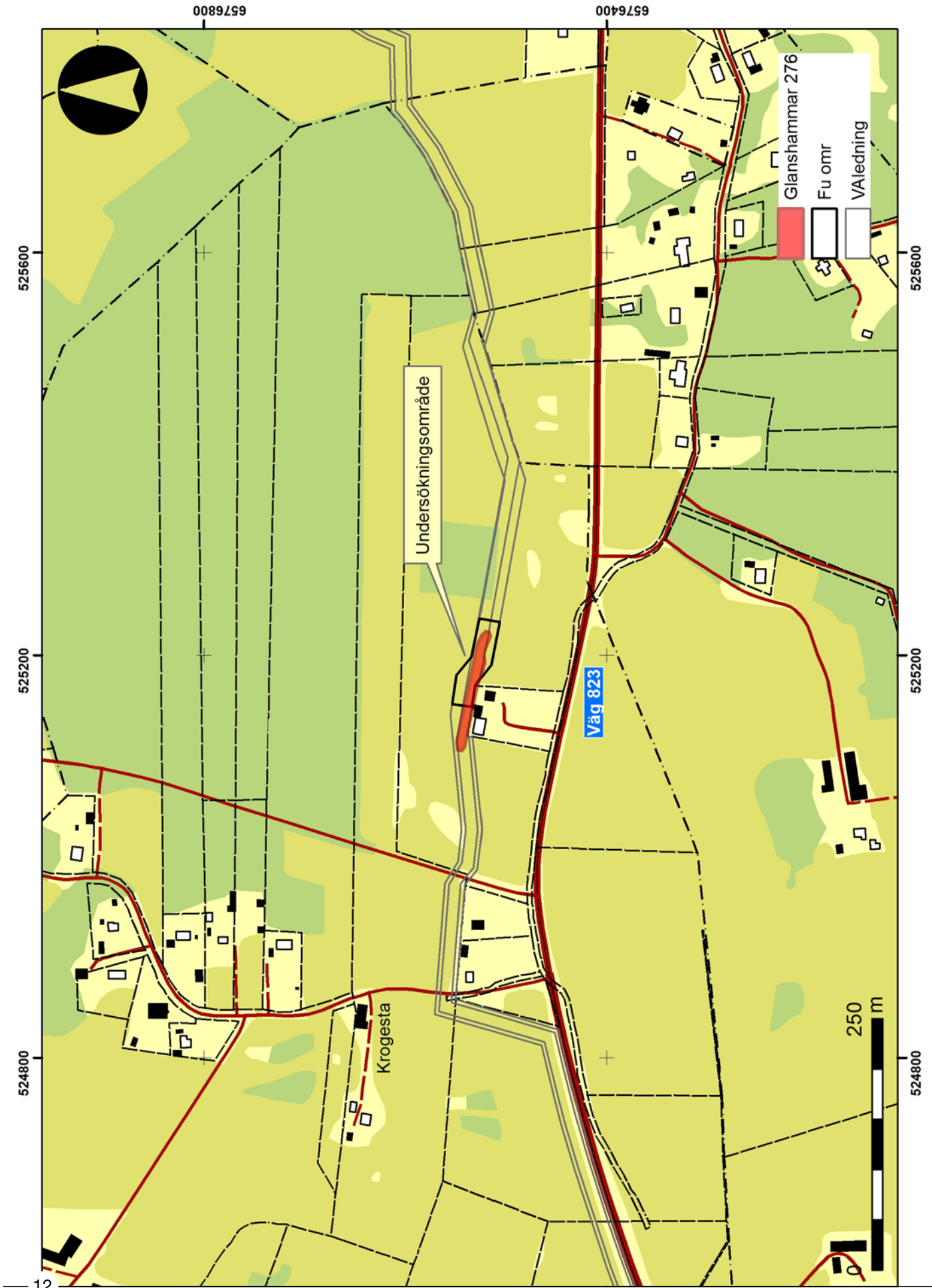
I det äldsta historiska kartmaterialet över området från år 1687 är området avtecknat som en avlång remsa benämnd som hagmark omgiven av gärdesgårdar. Österut och söderut ligger steniga backar.

På laga skifteskartan från år 1842 avtecknas en liknande bild med den långsmala remsan som lövhage. Området nordöst om undersökningsområdet som idag är ett kvadratisk hygge är på laga skifteskartan benämnd som täppa. På 1957 års ekonomiska karta har täppan blivit ett litet skogsparti. Söderut syns en gård med en större långsmal byggnad.

Området har varit föremål för en arkeologisk utredning etapp 1 hösten 2016, då området pekades ut som ett möjligt boplatssläge (Rönngren 2017). Hösten 2017 utfördes en arkeologisk utredning etapp 2, då området utredningsgrävdes. Arkeologiska lämningar framkom kring den högst belägna moränryggen. Boplatslämningarna är registrerade i Fornsök/Fornreg som Glanshammar 276/L1979:1693. En större grop låg på höjden av moränryggen. Gropen var fylld med gråstogig sandig lera med spridda kolkoncentrationer och botten var fläckvis eldpåverkad. Kol från gropen vedartsbestämdes till gran, tall och björk. Grankvistar skickades för ¹⁴C-analys vilket gav en medeltida datering (1286–1398 e.Kr.) Vid moränryggens sydöstslutning påträffades rester av tre härdar varav kol från en av härdarna ¹⁴C-daterades till folkvandringstid (422–574 e.Kr.). I sydöstslänten hittades ytterligare en grop som innehöll skärvig sten, bränd lera och kol från bland annat gran. Kol från gropen har ¹⁴C-daterats till medeltid eller tidig modern tid (1470–1640 e.Kr.) (Stenström & Strengbom 2018).

Figur 4. 1687 års geometriska avmätning med förundersökningsområdet markerat med rött. Ej till skala.

Figur 5. Området kring Krogesta med registrerade fornlämningar. Skala 1:5 000.

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att ge ett underlag för Länsstyrelsens bedömning av ärendet. Detta skulle göras genom att fastställa och dokumentera fornlämningarnas karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta tillvara fynd. Den aktuella förundersökningen skulle utifrån ovanstående syfte innefatta dokumentation och redogörelse för följande:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningarnas bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningarna inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen*
eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder.

Syftet omfattade också att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuella delar av fornlämningarna innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämningarna. Som underlag för detta skulle göras en bedömning av fornlämningarnas vetenskapliga kunskapsvärde, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning som en arkeologisk undersökning av aktuella delar av fornlämningarna skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Metod

Schaktningen som skedde med grävmaskin inleddes med att ytor torvades av och matjorden metalldetekterades. Sedan grävdes skiktvis ned till kulturlager och/eller anläggningsnivå för att via provschakt söka fastställa fornlämningarnas utbredning. De schakt som saknade anläggningar grävdes ner till steril, orörd mark. Schaktningen utgick från de områden som utreddes hösten 2017 och som då påvisade lämningar. Där lämningar påträffades utökades schakten till större ytor.

Metalldetektering skedde i matjord, kulturlager och anläggningar i samtliga schakt.

Vid gårdstomten Lillkyrka 183:1/L1981:4529 i Kärsta grävdes ett större sammanhängande schakt i det område där flest anläggningar tidigare hade påträffats, för att rumsligt avgränsa dessa. Ytterligare fyra schakt grävdes med dubbel skopbredd i områden där anläggningstätheten var lägre. Sammanlagt grävdes cirka 735 kvadratmeter av den totala ytan.

Schakten och de arkeologiska objekten finrensades sedan med handverktyg. Schakten, anläggningar, fynd och prover mättes in med RTK-GPS och relaterades till kontexter. Lösfynd mättes in eller relaterades till schakt.

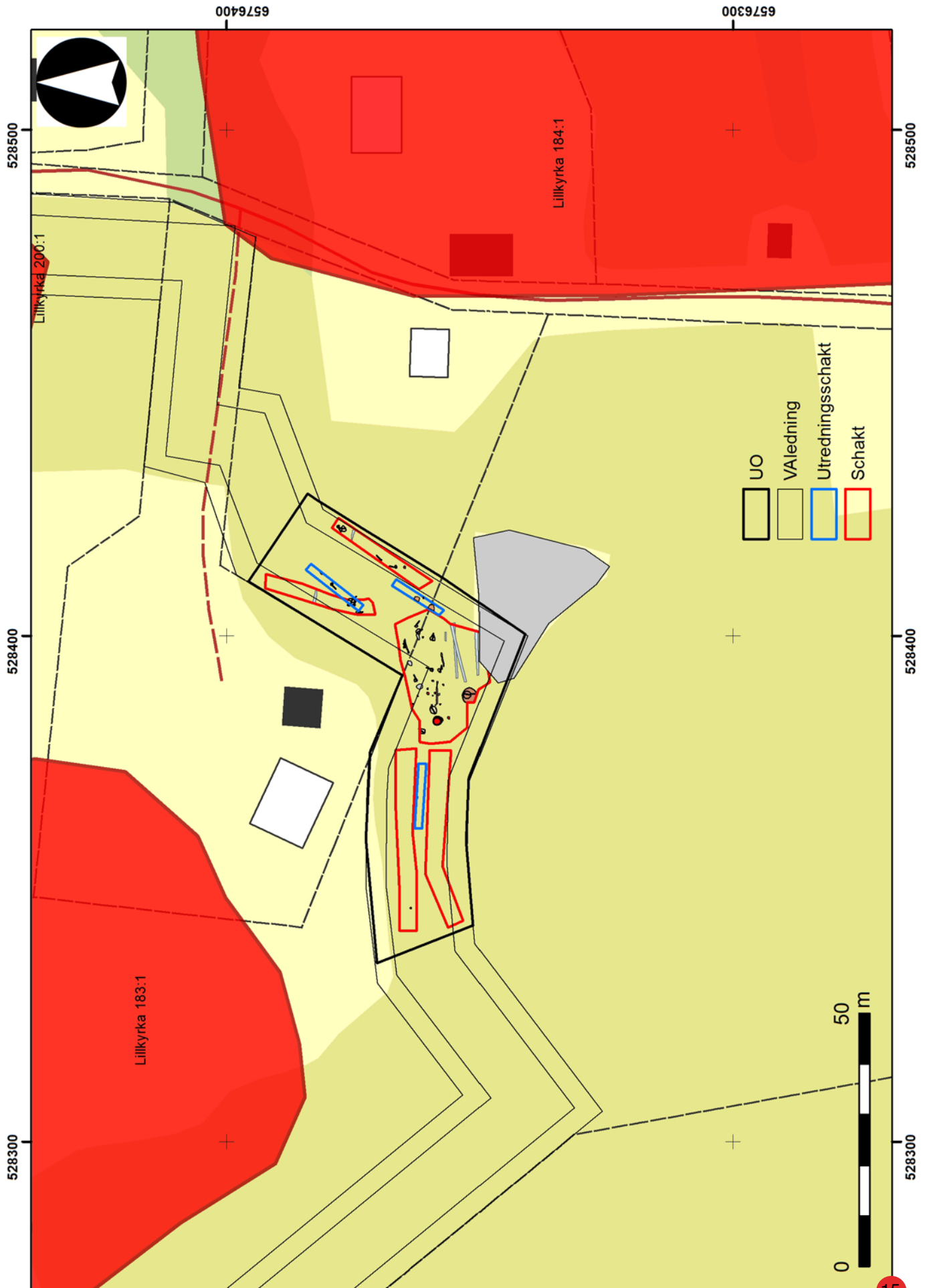
För att få en bättre uppfattning om anläggningarnas karaktär, bevarandegrad och funktion grävdes utvalda anläggningar ut till hälften. Anläggningarna valdes utifrån kategori och karaktär. Det vill säga att av 17 stolphål som alla hade samma fyllning, med liknande form i plan grävdes åtta ut. De dokumenterades mer ingående med beskrivning och fotografier samt sektionsriktningar. På liknande sätt grävdes och dokumenterades gropar.

Brunnen snittades med maskin på grund av rasrisk. Då halva brunnen var grävd dokumenterades profilen och makrofossilprover togs från det avsatta bottenlagret. Därefter grävdes resterande del av brunnen ut.

De anläggningar som innehöll fynd grävdes ut i sin helhet. Jordprover samlades in från gropar, rännan och brunnen för makroskopiska analyser. Detta för att besvara frågeställningar kring vad för typ av aktiviteter som bedrivits i området och hur närmiljön kan ha sett ut. Fyra prover skickades för makroskopisk analys. Analysen utfördes av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult AB (se bilaga 4).

Boplatsytan Glanshammar 276/L1979:1693 omfattade ett område av 1 600 kvadratmeter. Här undersöktes sammanlagt en yta av cirka 380 kvadratmeter. Schakten grävdes med dubbel skopbredd i anslutning till de ytor där anläggningar påträffats vid den tidigare utredningsgrävningen år 2017. Då inga anläggningar påträffades utökades schakten inte vidare. I utkanten av undersökningsområdet grävdes schakten med enkel skopbredd.

Informationen överfördes och registrerades i programmet Intrasis 3 för redigering i ArcGIS 10.3. Områdenas stratigrafi kartlades. Som komplement fördes fältdagbok. Dagligen säkerhetskopierades det digitala dokumentationsmaterialet.

Figur 6. Översikt över området och grävda schakt. Skala 1:1 000.

Resultat

Kärsta Lillkyrka RAÄ nr 183:1/L1981:4529

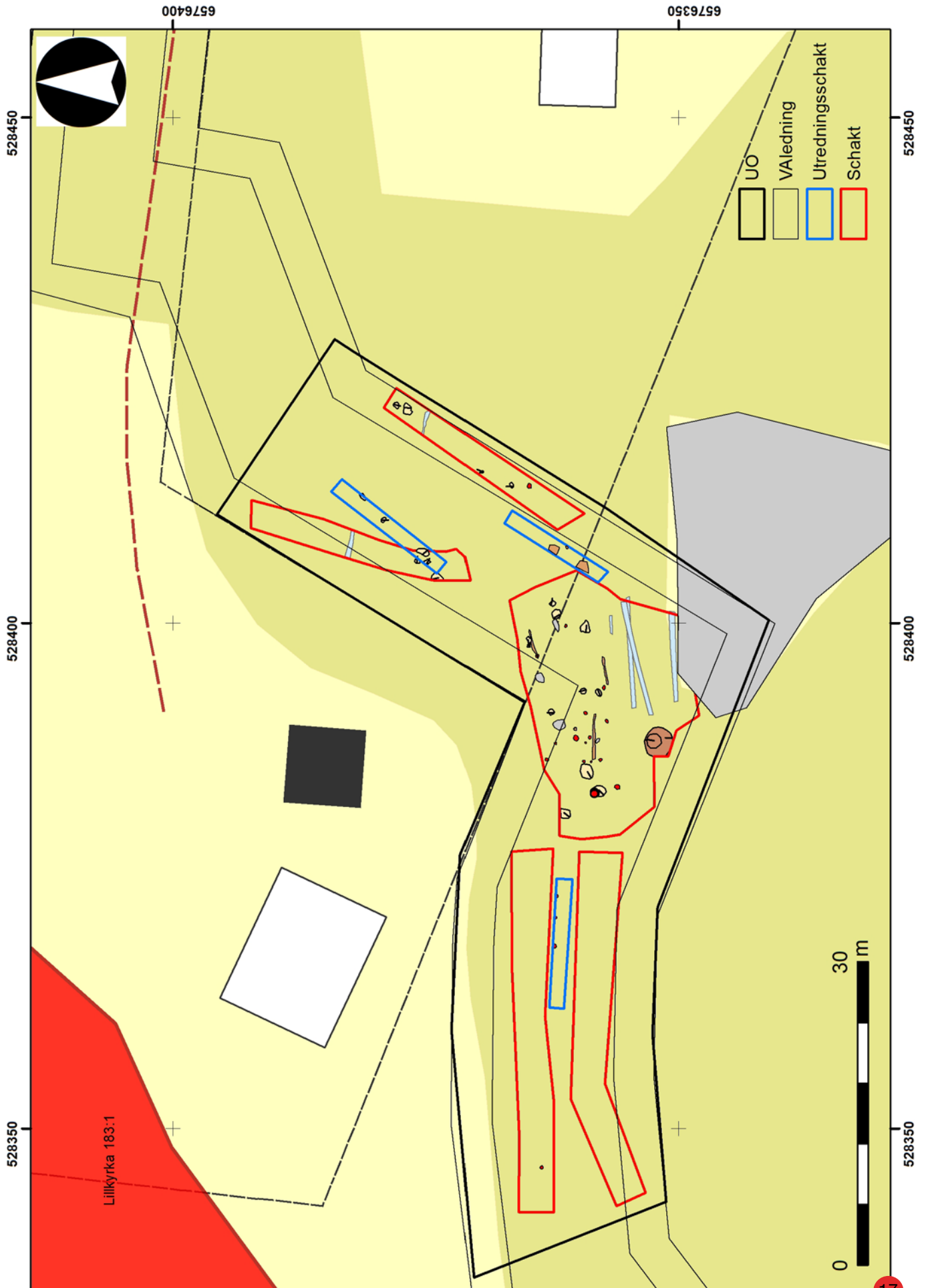
Vid förundersökningen i Kärsta upptogs fem schakt om sammanlagt 735 kvadratmeter fördelat på ett större sammanhängande schakt och fyra långsmala schakt. Området består av hagmark i träda och slättervall. Jordmånen bestod överst av ett odlingslager som var 0,40–0,70 meter tjockt. Odlingslagret var tunnast i områdets västra del som består av en moränrygg. Öster om moränryggen, i de centrala delarna av undersökningsområdet, fanns en svacka där odlingslagret var upp till 0,7 meter tjockt. Undergrunden bestod i väster av sandig till grusig morän och i öster av grusig och bitvis lerig silt.

Inom de upptagna ytorna påträffades sammanlagt 51 anläggningar, där sju gropar tolkas vara sentida då de var fyllda med matjord. Ytterligare sex åker- eller dräneringsdiken, två plogfåror och en sump tolkas höra till det moderna jordbruket. Trots att de flesta anläggningarna låg i en svacka var de hårt åtgångna av det moderna jordbruket och i många fall var endast botten bevarad. De många dräneringsdiken och sumpen vittnar om att området periodvis är sankt.

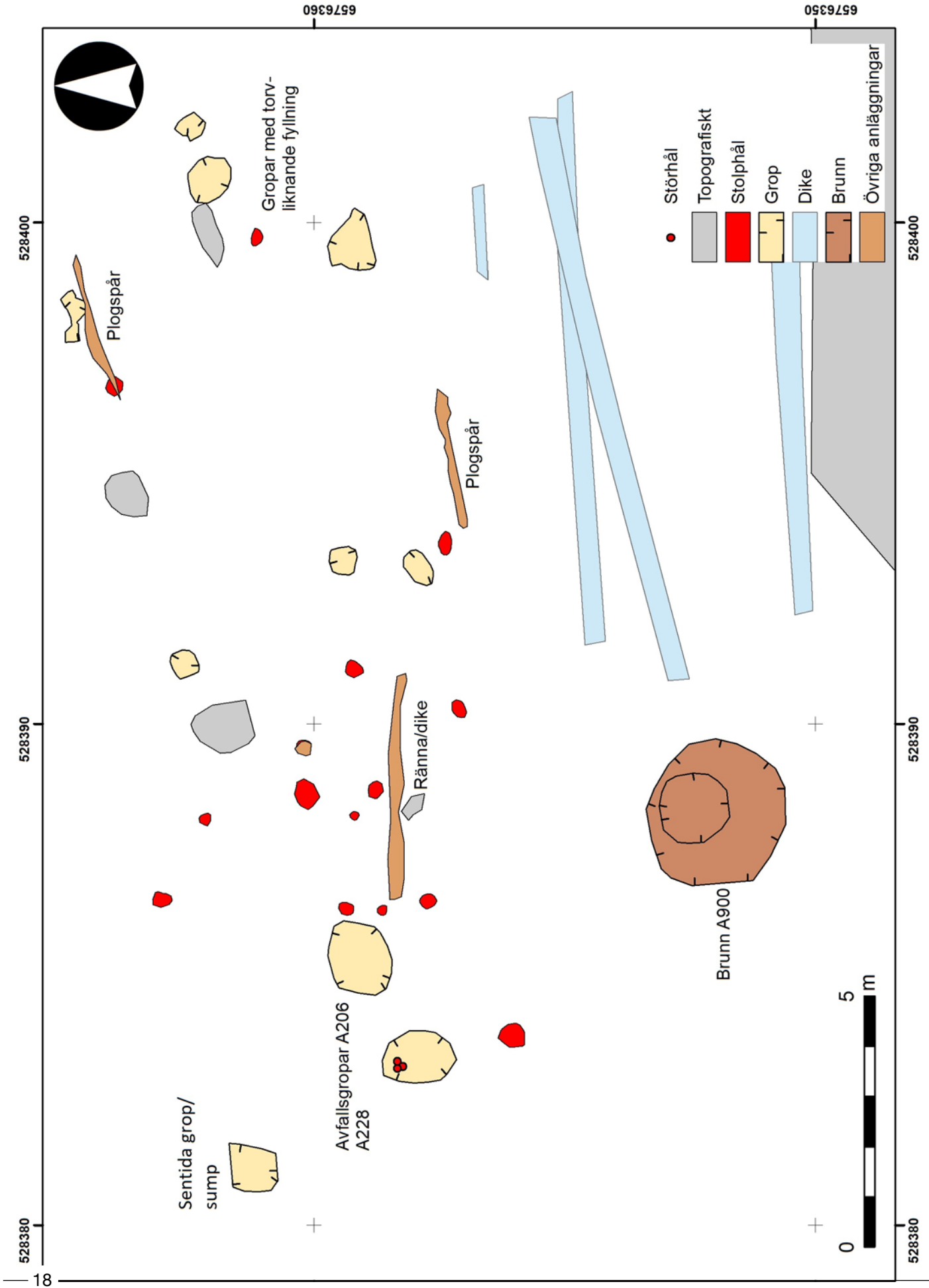
I området har 37 kontexter grävts och dokumenterats mer ingående. Anläggningarna var koncentrerade till den centrala svackan och bestod av 17 stolphål, tio gropar, tre störhål, och en ränna eller botten av dike. I det låglänta områdets södra del fanns dessutom en timrad brunn.

I den västra delen av moränryggen hade tre stolphål på rad påträffats vid utredningsgrävningen. Vid förundersökningen framkom här endast ett mindre stolphål. I matjorden påträffades i schakt S743 en kritpipa som utifrån formen kan dateras till perioden 1600–1700-tal.

I den östra delen av undersökningsområdet fanns inga anläggningar av antikvariskt intresse. Här påträffades sentida gropar fyllda med matjord och dräneringsdiken fyllda med sten.

Figur 7. Plan över inmätta anläggningar och schakt inom objekt 26. På planen finns även utredningsschakten markerade med blått. Skala 1:500.

Figur 8. Plan över anläggningar i den centrala delen av undersökningsområdet. Skala 1:100.

Figur 9. Översiktsbild med gropar och stolphål. Foto taget från sydväst.

Stolphål

Sammanlagt framkom inom ytan 17 stolphål, de flesta dåligt bevarade med endast botten kvar. Stolphålen varierade i storlek från 0,5 meter i diameter till 0,15 meter, där de flesta hade en diameter på omkring 0,3 meter. Fyllningen var liknande i alla stolphål och bestod av grå till gråbrun sandig silt. Stolphålen låg i rader i nordvästlig-sydöstlig riktning och ytterligare rader i sydvästlig-nordöstlig riktning. Några av dessa stolphål var framtagna redan vid utredningsgrävningen hösten 2017 och tolkades då tillsammans med en ränna, som en möjlig stolpburen byggnad. Förundersökningen har visat att det inte går att urskilja någon byggnadskonstruktion bland stolphålen. Där- emot talar likheter i form, storlek och fyllning, samt att de ligger på rad för att det handlar om hägnader.

Figur 10. A206 och A228. Foto från väster.

Figur 11. Profil genom A206. Foto från norr.

Ränna eller dike

Rännan mätte 4,3 meter och hade ett djup som varierade från 0,05–0,09 meter i djup. Rännan var fylld med ett liknande material som stolphålen, det vill säga gråbrun sandig silt. Vid utgrävningen av rännan syntes tydliga spadspår som visar att rännan var handgrävd. Som tidigare nämnts tolkades rännan med intilliggande stolphål vid utredningsgrävningen som en möjlig stolpburen byggnad. Vid förundersökningen, då en större sammanhängande yta öppnades upp kring rännan och stolphålen, stod det klart att varken ränna och stolphål tillhört någon byggnad. En makrofossilanalys av fyllningen visade på spår av träkol från tall och förkolnade granbarr, som möjligen kan vara spår av svedjebruk i området. Granris är vanligt i röjningsspår från tidigmoderna lokaler då granris eldats före uppbrukning av ny jordbruksmark (Hartzell & Magnusson 2018). Funktionen på rännan är oklar men det kan vara botten av ett handgrävt dike.

Gropar

Gropar förekom spridda inom de centrala delarna av undersökningsområdet med en koncentration åt väster. Groparna var mellan 0,5–1,5 meter och 0,8–1,3 meter stora. Grop A514 var en mindre grop som mätte 0,5×0,8 meter och var fylld med brungrå sandig silt som liknade fyllningen i stolphålen och rännan. Gropens funktion är oklar med det kan handla om ett stenlyft som fyllts igen vid samma tid som stolphålen och rännan.

I två gropar (A206, A228) hittades hushållsavfall i form av brända ben, glaserat rödgods, tegelfnyk och fragment av planglas. Groparna liknar varandra i form, fyllning och utseende. De påträffades redan vid utredningen då inmätta som ett kulturlager (A3372) och en grop (A3366). De mätte mellan 1–1,2 meter i bredd och 1,5–1,6 meter i längd. Båda groparna hade trättformade profiler med en rundad botten och djupet låg mellan 0,2–0,26 meter.

Groparnas primära funktion är oklar, men det är möjligt att de ursprungligen fungerat som förvaringsgropar. Åtminstone A206 bör ha stått öppen då det i den norra kanten av gropen fanns tre störhål som inte var grävda genom fyllnadsmaterialet. Störarna kan ha varit del av en enklare överbyggnad eller någon form av lock. Fyllnadsmaterialet visar att de sekundärt använts som avfallsgropar.

De övriga sju groparna (A414, A537, A550, A572, A640, A677, A691) hade alla en fyllning som markant skiljde sig från övriga lämningar. Fyllningen i dessa gropar bestod av humös mörkbrun torvig jord. Groparna var avlånga och mätte från 0,3×1,0 meter till 1,0×1,1 meter. Flera av groparna undersöktes och djupet på de undersökta groparna mätte 0,07–0,13 meter. De undersökta groparna provtogs i fyllningen för makrofossilanalys för att kunna identifiera deras funktion. Makrofossilanalysen har visat att fyllningen innehöll nedbrutet organiskt material av torvliknande karaktär. I materialet fanns stjälkbitar, kvistar bitar från löv, ris och mindre kvistar samt små träkolsbitar av ek (se bilaga 4, makrofossilanalys). Groparna kan ha varit gropar för bärbuskar eller annan plantering och är troligen tillkomna i modern tid.

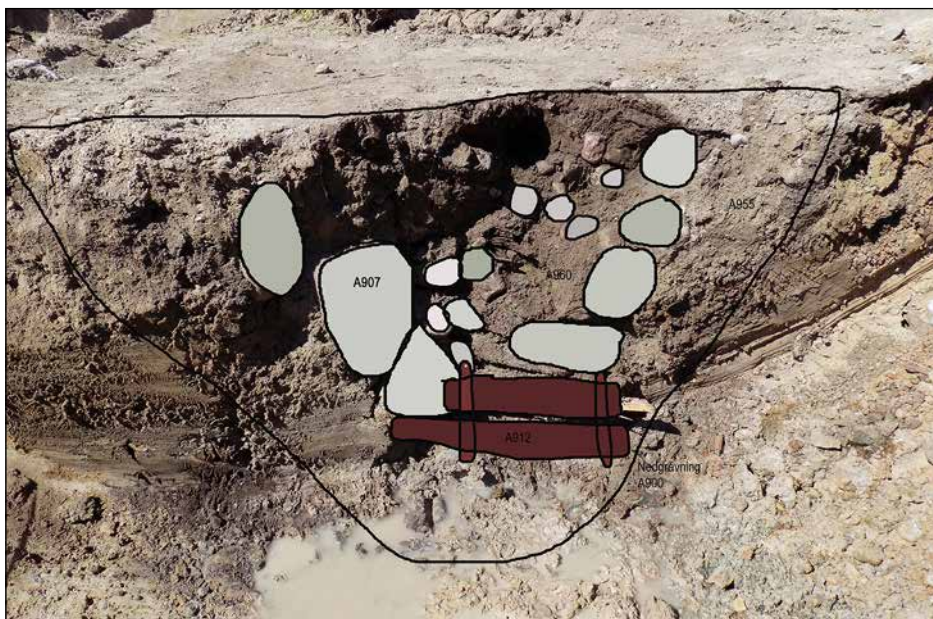
Brunn

Brunnen (A900) låg i den låglänta delen av undersökningsområdet och hade en yttre nedgrävning som mätte 2,8 meter i diameter. Nedgrävningen var trattformad i profil och var grävd ner till ett djup av 1,7 meter. I profilen syntes en delvis kollapsad brunnskonstruktion som mätte cirka 1,3 meter i diameter. Brunnskonstruktionens övre del har ursprungligen varit stenskodd (A907) med 0,3–0,4 meter stora rundade stenar, men de hade kollapsat in mot brunnens mitt. Under stenskoningen på ett djup av cirka en meter fanns brunnskaret (A912) som bestod av resterna av en fyrkantig, timrad träkista med stående störrar. Mot botten av träkistan sipprade vatten in och här fanns ett avsatt lager av blågrå siltig lera (A965). Ytorna mellan nedgrävningskanten och brunnskonstruktionen var uppfylld av gråbrun siltig sand (A955). När brunnen togs ur bruk fylldes den igen av brun humös sand med enstaka mindre stenar. I fyllnadsmassorna fanns inslag av keramikskärvor (rödbrännande lergods, F4) och enstaka djurben av både slakt- och matavfall (ej tillvarataget).

Ett jordprov för makrofossil- och pollenanalys samlades in från den lera (A965) som fanns i botten av brunnen. Provet innehöll spår av huggspån från tall, gran och björk. Det fanns även ris, kvistar och granbarr i provet. Inslaget av fröer var litet och begränsade sig till några frön av svinmålla, starr och svingel. Eftersom växtmaterialet var så begränsat säger de inget om närmiljön runt brunnen (se makrofossilanalys, bilaga 4). Huggspånen kan komma av olika typer av hantverk och byggnationsarbeten, kanske har man huggit ved i närheten av brunnen, eller bearbetat timmer. Att det fanns kvistar, granbarr och granris i brunnen kan dock indikera spår av ett marktäckande material. Brunnen ligger i en svacka och granris kan ha lagts ut kring brunnen för att sommartid undvika lervälling och vintertid som halkskydd.

Figur 12. Brunnen A900 i profil. Foto taget från öster.

Figur 13. Profiliriting av brunnen A900 mot bakgrund av ett foto. Mot botten syns rester av träkistan.

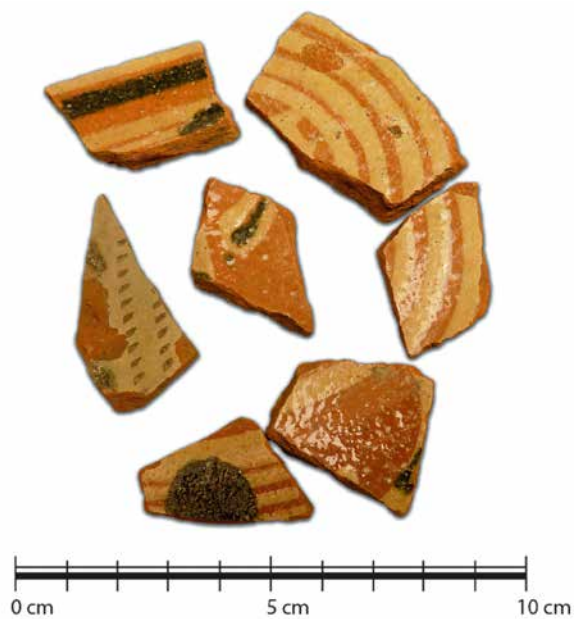
Fynd

De fynd som påträffades vid undersökningen kom från två gropar och en brunn. De tillvaratagna fynden består av hushållsavfall i form av brända och brända ben, en bit grönt planglas och keramik. Fynden kommer från anläggningarnas fyllnadsmaterial. De daterar därmed inte brukandefasen, utan tiden då anläggningarna togs ur bruk. Fynd från groparna A206 och A228 samt från brunnen A900 ger en generell tidsbestämning till 1600–1700-tal.

Keramiken består av skärvor i rödbrännande gods. Rödgodset är den helt dominerande keramiken i hushållen under 1600- och 1700-talet och finns då som kokgrytor, förvaringskrukor, fat och skålar av olika form. Den keramik som påträffades i Kärsta bestod av fragmenterade och delvis eroderade delar från förvarings- och bordskärl, vitlersdekorerade med gul grön och brun blyglasyr. Keramiken har dekor av hemring, koncentriska cirklar, årtalsmönster och växtornamentik. Tidsmässigt kan skärvorna dateras till 1600-talets andra hälft och en bit in i 1700-talet.

Figur 14. Keramik (F4) från brunnen A900.

Figur 15. Keramik (F3) från gropen A206.

Tolkning av lämningarna vid Kärsta

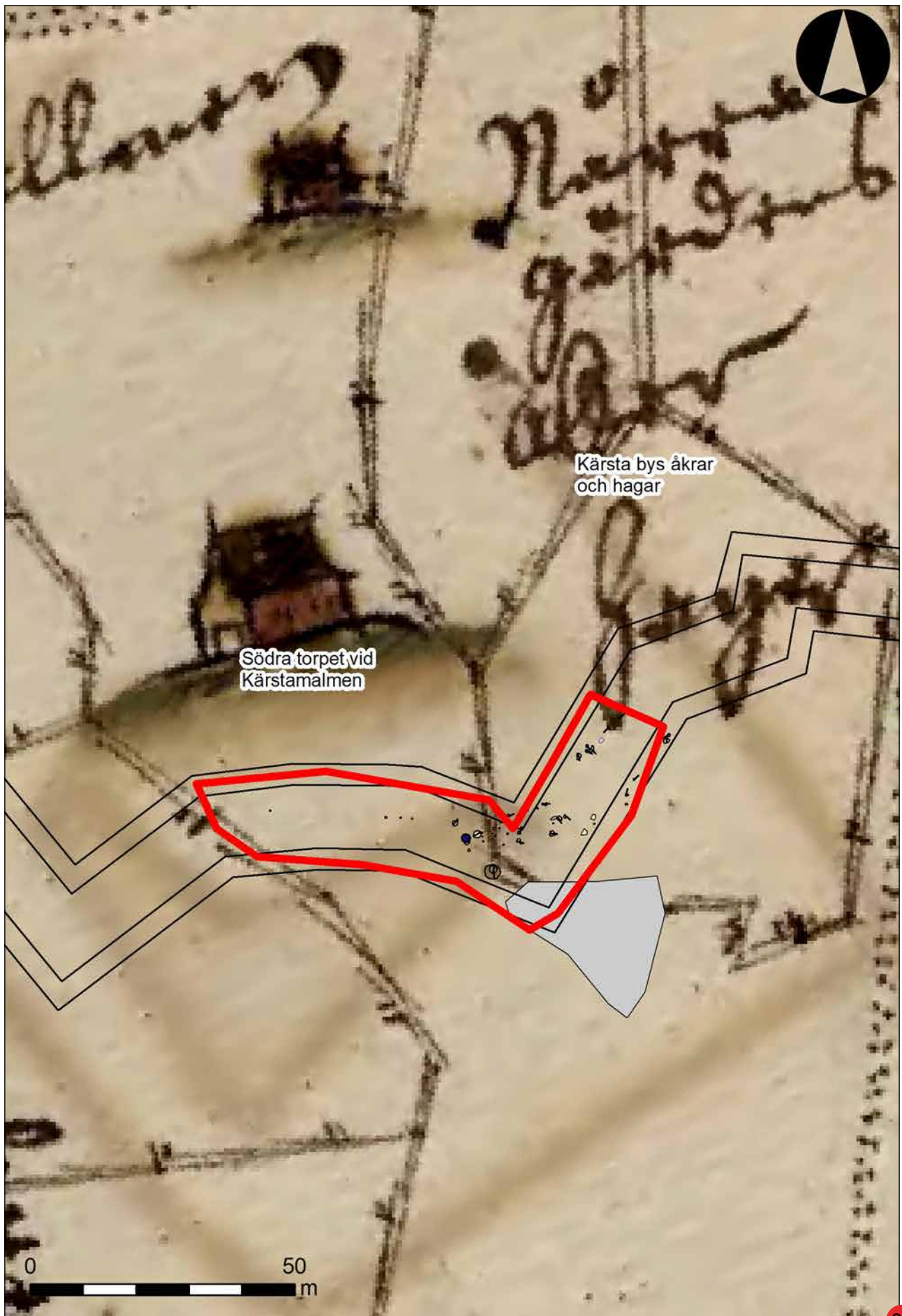
Resultaten av utredningen och förundersökningen, tillsammans med efterföljande analyser av kartor, det makroskopiska materialet och daterande fynd, har visat att området nyttjats under 1600-talet och framåt. Vid en jämförelse med det äldre kartmaterialet över Kärsta syns anläggningarna ligga i utkanten av mark tillhörande torpbebyggelsen Kärstamalmen.

Anläggningarna var koncentrerade till den centralt belägna svackan i området. Området är troligen sankt periodvis, vilket de många diken, dräneringar och en sump i området vittnar om (se figur 8). Ett lågt liggande sankt område i utkanten av gårdstomten bör ha varit en lämplig plats för en brunn.

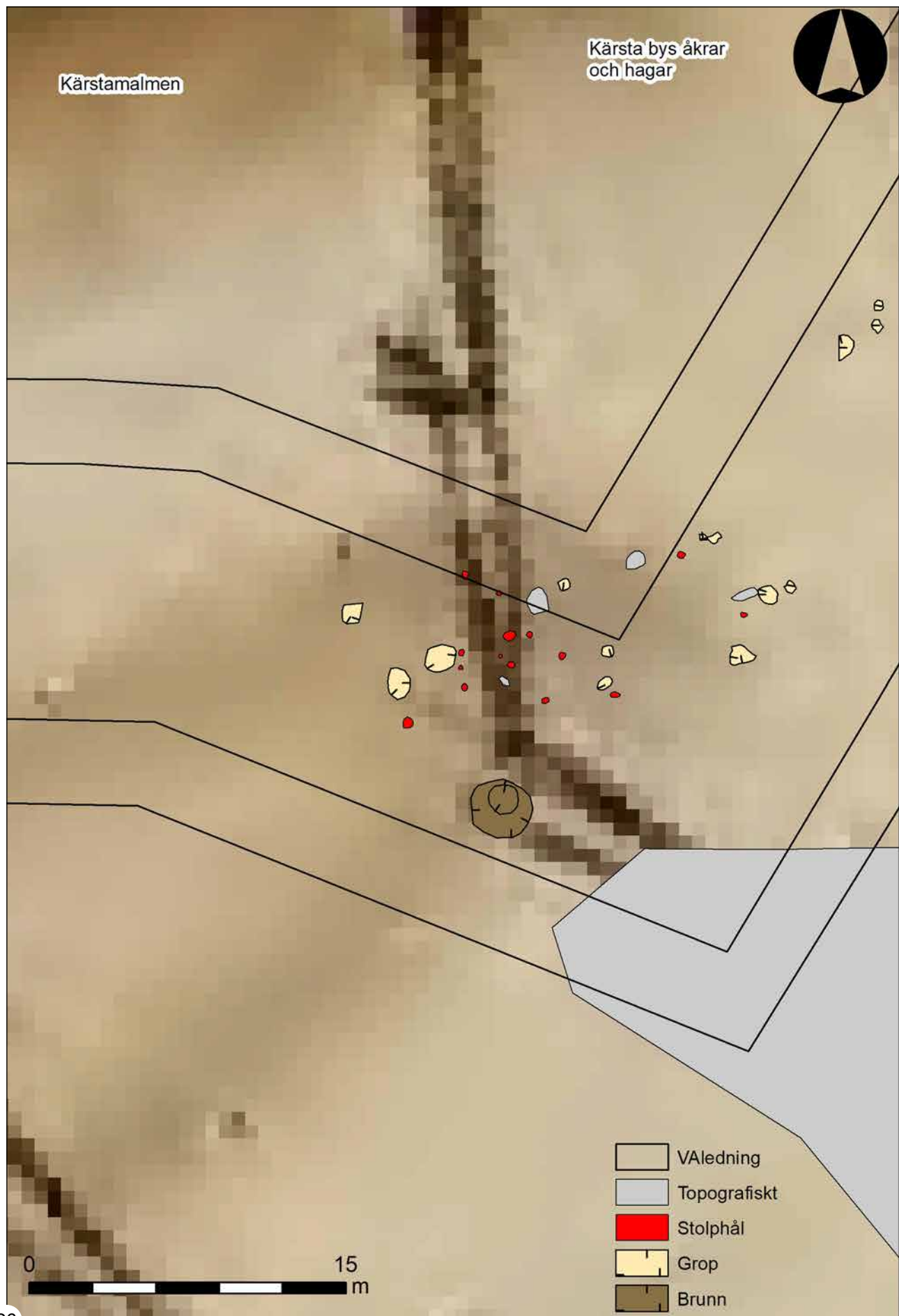
Groparna och brunnen kan ses som en bakgårdsmiljö, en plats där man hämtat vatten, förvarat grödor och senare slängt sopor. Kanske har man också huggit, sågat eller yxat timmer på platsen.

I utredningsskedet påträffades en ränna med intilliggande stolphål som då tolkades som en potentiell stolpburen byggnad med väggränna. Vid förundersökningen, då en större sammanhängande yta öppnades upp, visade det sig att ränna och stolphål inte hörde ihop. Rännan är troligen en rest av ett handgrävt dike. De förkolnade tall- och granbarren mot botten av rännan/diket kan möjligen indikera att man bedrivit svedjebruk i området. Granris är vanligt i röjningsspår från tidigmoderna lokaler då granris eldats före uppbrukning av ny jordbruksmark (Hartzell & Magnusson 2018).

Stolphålen ligger i rader i nordvästlig-sydöstlig riktning och i ytterligare rader i sydvästlig-nordöstlig riktning. Bland stolphålen kunde inga konstruktioner urskiljas. De tolkas istället vara delar av hägnader. Tolkningen har gjorts utifrån stolphålets inbördes avstånd samt likheter i form och storlek. Förekomsten av hägnader visar att man velat avgränsa jordbruksmark från betesmark. I en jämförelse med 1689 års geometriska avmätning följer de stolphål som låg i nordvästlig-sydöstlig riktning dessutom gränsen mellan torpbebyggelsen Kärsta malmen och Kärsta bys ägor och kan representera gränsen mellan dessa ägor.

Figur 16. Utdrag ur 1689 års geometriska avmätning över Kärsta. Förundersökningsområdet markerat med rött. Skala 1:1 000.

Figur 17. Anläggningar mot bakgrund av 1689 års rektifierade karta. Skala 1:250.

Figur 18. Översiktsbild över Krogesta. Foto från öster.

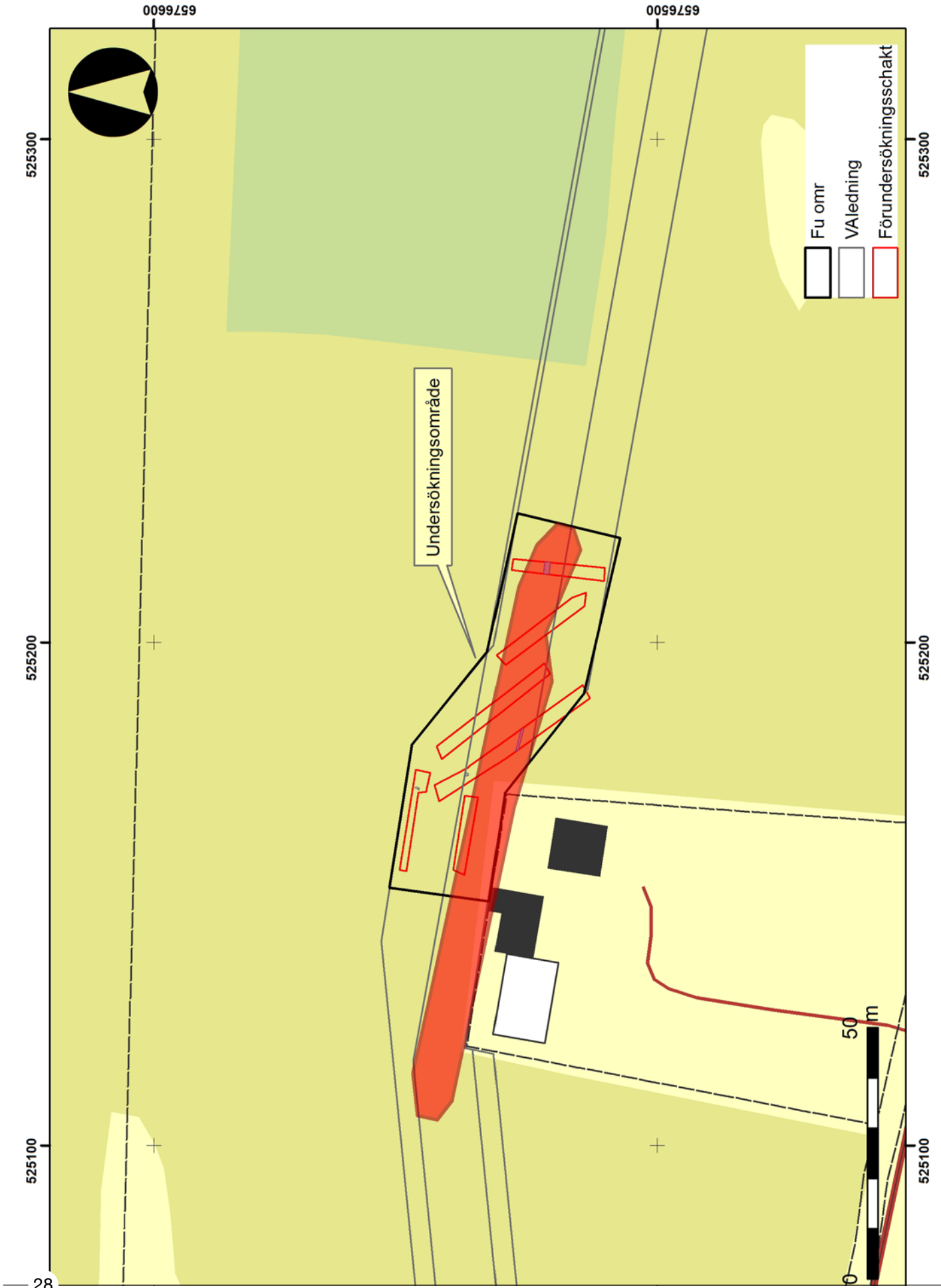
Resultat

Krogesta Glanshammar 276/L1979:1693

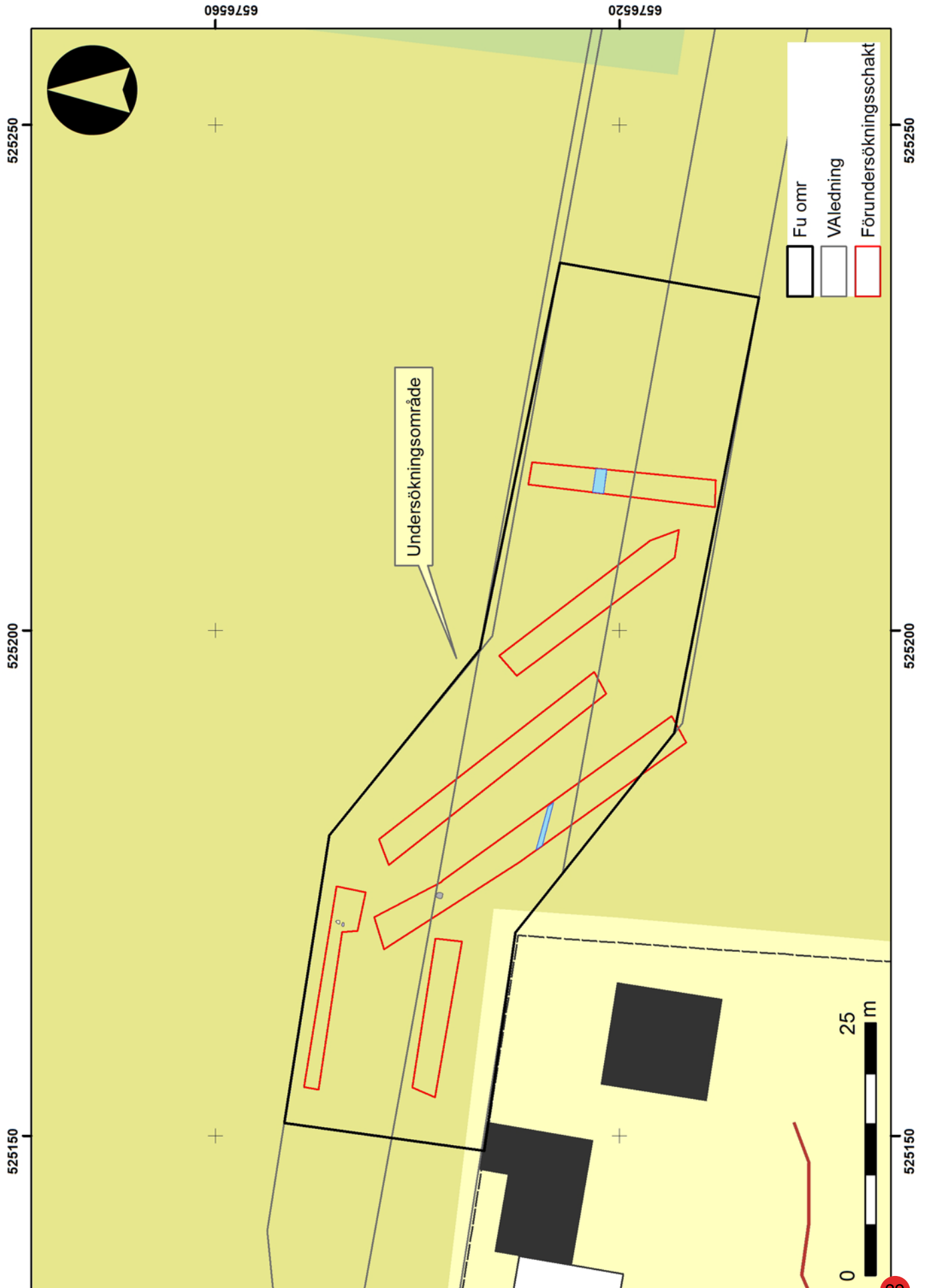
Boplatsytan Glanshammar 276/L1979:1693 omfattade ett område av 1 600 kvadratmeter. Här undersöktes sammanlagt en yta av cirka 380 kvadratmeter.

Förundersökningsområdet ligger på en moränrygg och dess sydöstra sluttning, belägen i en stor sammanhängande långsmal åkeryta. Direkt söderut ligger en tillbyggd villa med garage och uthus. Strax nordöst om området ligger ett kvadratisk hygge. Jordmånen bestod överst av ett odlingslager som varierar i tjocklek från 0,20–0,45 meter, som tunnast på krönet och tjockare i de lägre liggande sydöstra delen. Undergrunden bestod av gråbrun lerig silt som i öster övergick till postglacial lera.

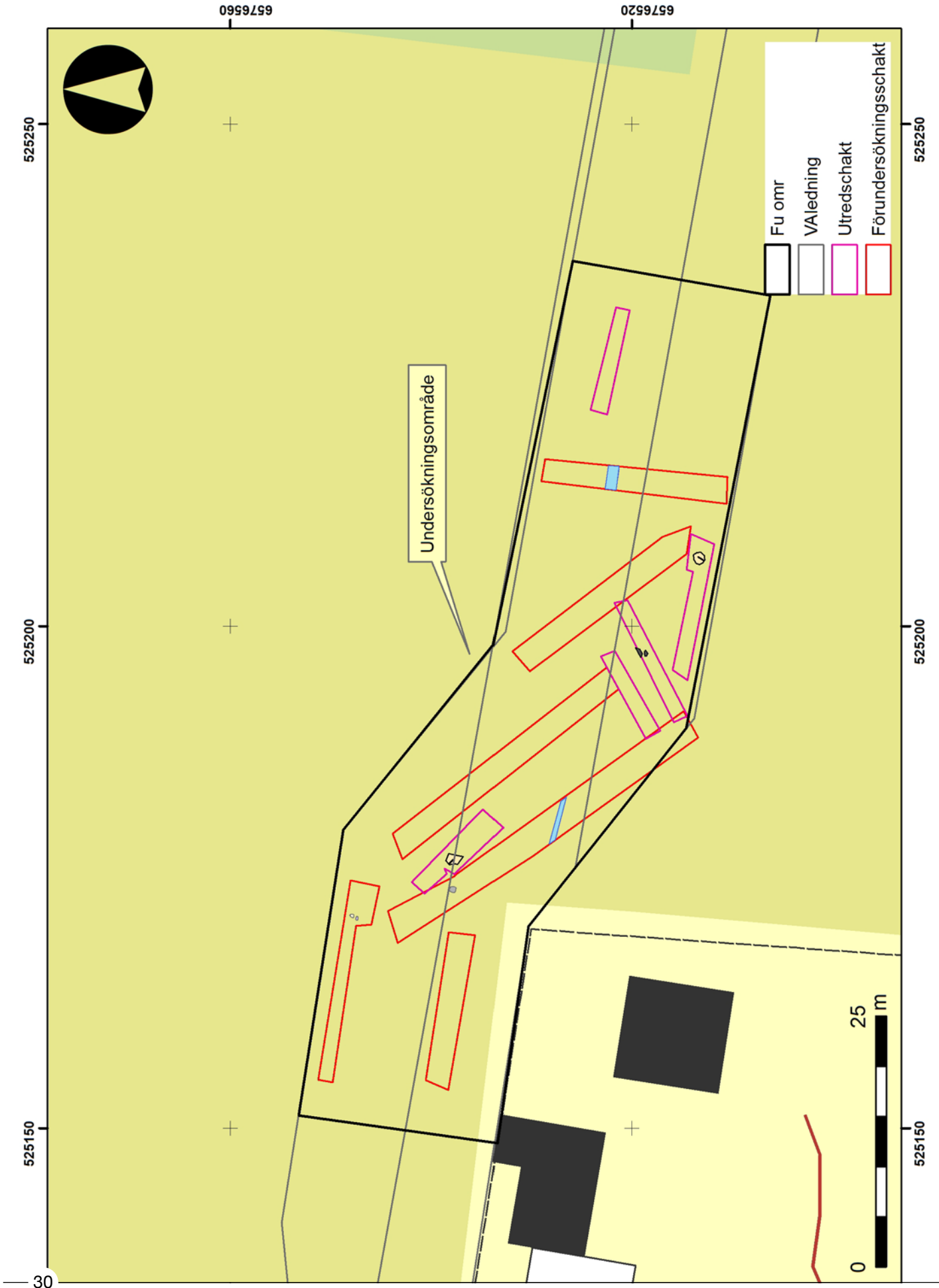
Vid förundersökningen grävdes sammanlagt sex schakt i anslutning till de schakt där anläggningar framkom vid utredningens etapp 2. I schakten framkom inget av antikvariskt intresse. Förutom åkerdiken och ett stolphål som var fyllda med matjord påträffades vid förundersökningen endast en mindre kolfläck. Kolfläcken låg strax sydöst om den medeltida grop som påträffats vid utredningsskedet. Kolfläcken A1049 mätte 0,3×0,4 meter och bestod av en kompakt oregelbunden fläck av kol och sot.

Figur 19. Översikt över undersökningsområdet. Skala 1:1 000.

Figur 20. Utredningsschakt och förundersökningsschakt i Krogsta Glanshammar 276/L1979:1693 med anläggningar. Skala 1:500.

Figur 21. Förundersökningsschakt i rött och utredningsschakt markerade med lila. Skala 1:500.

Tolkning av lämningarna vid Krogesta

Förundersökningen kunde inte påvisa några fler boplatslämningar inom förundersökningsområdet. Därför är det rimligt att anta att de härdar som påträffades vid utredningen är härdar som legat i utkanten av ett boplatsområde (som i så fall ligger utanför området för ledningsrätten för det planerade vatten- och avloppsschaktet).

Då inga ytterligare anläggningar hittades har det heller inte framkommit mer information, om vad de groparna som undersöktes vid utredningen kan ha haft för funktion. Möjligen kan en mindre kolfläck höra samman med den medeltida gropen som påträffades vid utredningsskedet. Resultatet från utredningsgrävningen visade att gropen hade inslag av sot och träkol från gran och tall. Granris är vanliga röjningsspår då granris eldats före uppbrukning av ny jordbruksmark (Hartzell & Magnusson 2018).

Gropen och kolfläcken skulle därmed kunna vara spår av röjning och svedjebruk. Den andra gropen som vid utredningen daterades till medeltid eller tidig modern tid kan också den vara spår av röjningsarbete då även denna grop innehöll kol från gran. I gropen fanns en större mängd skörbränd sten. Gropen kan alltså innehållit block som varit i vägen vid odling och som därför tillmakats, vilket innebär att de spräckts med hjälp av eld.

Under medeltiden skedde nyodlingar och förändringar i landskapet mest genom djurens betande och röjning av ängar men alltmer erövrades också skogsområden genom att skogen höggs ner och marken brändes (Myrdal 1995). Det äldsta historiska kartmaterialet visar området som betesmark och steniga backar omgiven av skogsmarker som mycket väl kan ha röjts under medeltid och tidig modern tid.

Antikvarisk bedömning och förslag på vidare åtgärder

Kärsta Lillkyrka 183:1/L1981:4529

Resultatet av utredningen och förundersökningen tillsammans med arkiv- och kartstudier samt naturvetenskapliga analyser har gett en tydlig bild av vad de arkeologiska lämningarna i Kärsta representerar. Lämningarna är väl dokumenterade, avgränsade och har genom framförallt fynd och kartmaterial kunnat sättas in i en sammanhängande kontext både tidsmässigt och rumsligt. Utifrån resultatet av förundersökningen görs därför bedömningen att området är fullgott undersökt utan vidare åtgärd. Då anläggningarna är noggrant undersökta och dokumenterade anses inte en vidare undersökning bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap i området.

Krogesta Glanshammar 276/L1979:1693

I Krogesta och området för fornlämning Glanshammar 276/L1979:1693 bör också området ses som fullgott undersökt, då den arkeologiska förundersökningen inte resulterade i några ytterligare anläggningar. De anläggningar som hittades vid utredningen har genom en djupare analys tillsammans med kart- och arkivstudier gett en tydligare bild över vad groparna och härdarna representerar. Då anläggningarna är noggrant undersökta och dokumenterade anses inte en vidare undersökning bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap i området.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Förundersökningarna följde den upprättade undersökningsplanen där syftet var att dokumentera fornlämningen och därigenom tillvarata kunskap som förväntas bidra till områdets historia och nytta för framtida samhällsplanering. Undersökningen skulle dessutom klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämningen. Förundersökningen skulle klargöra följande:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.*

I uppdraget ingick också att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning (slutundersökning) måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämningen. Som underlag för det skulle göras en bedömning av i vilken uträkning som en arkeologisk undersökning av aktuell del av fornlämningen skulle bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Utifrån ovan förda diskussion görs bedömningen att området är fullgott undersökt utan vidare åtgärd.

Arkeologgruppen AB anser att syftet med undersökningen är uppfyllt. Inga avvikelser från undersökningsplanen gjordes, det vill säga att de frågor som ställdes inför förundersökningen har i stort besvarats. Utbredningen av fornlämningen har fastställts, likafullt deras karaktär och ålder. Anläggningsförekomsten har fastställts och ytans bevarandegrad är också klarlagd. Tidsplan och budget följdes och ytan återställdes till brukbar yta efter förundersökningens slut.

Referenser

Tryckta källor

- Andersson, A. 1999. *Aktiviteter kring en by*. Närke; Lillkyrka socken Kärsta 4:16, RAÄ 160, 183 och 200. Arkeologisk undersökning. UV Bergslagen rapport 1999:1.
- Ekman, T. 1998. Förhistoriskt och historiskt boende i Lillkyrka E18/E20. Närke Lillkyrka socken Kärsta 4:16 RAÄ 183 och 200. Arkeologisk förundersökning. UV Mitt rapport 1998:33.
- Hartzell, L. & Magnusson, R. 2018. *Nödesta. En boplats från äldre järnålder med inslag från neolitikum och medeltid*. En arkeologisk förundersökning och två undersökningar. Fornlämning Västerhaninge 514:1 Nödesta 8:266 och 8:267. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2018:37.
- Luthander, A. 1994a. *Örebro-Alväng E18/E20*. Fellingsbro, Glanshammar, Lillkyrka och Rinkaby socknar. Örebro stad, Närke. Arkeologisk utredning etapp 2. UV Stockholm, rapport 1994:79.
- Luthander, A. 1994b. *Örebro-Slyte E18/E20*. Fellingsbro, Glanshammar, Lillkyrka och Rinkaby socknar. Örebro stad, Närke. Arkeologisk utredning etapp 1. UV Stockholm, rapport 1994:29.
- Myrdal, J. 1995. *Svedjebruk och röjningsbränning i Norden i skrifter om skogs- och lantbrukshistoria*. Larsson, B. (red).
- Rönngren, J. 2017. *Vatten- och avloppsledning mellan Glanshammar och Grythem*. Glanshammar och Lillkyrka socknar, Örebro kommun, Närke. Arkeologisk utredning etapp 1. Arkeologgruppen AB, rapport 2017:01.
- Stenström, K. & Strengbom, E. 2018. *Glanshammar-Grythem*. Arkeologisk utredning etapp 2 och kompletterande utredning etapp 1. Glanshammar och Lillkyrka socknar, Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen AB rapport 2018:02.
- Strengbom, E. 2018. *Förundersökning mellan Glanshammar och Grythem inför planerad VA-ledning*. Glanshammar och Lillkyrka socknar Örebro kommun. Arkeologgruppen AB rapport 2018:16.

Kartor

- Kärsta, 1689. Geometrisk avmätning. Lantmäteristyrelsens arkiv akt S3:14. Kärsta 1-7
- Löre 1687 Geometrisk avmätning. Lantmäteristyrelsens arkiv akt S7:28 Löre nr 1-3
- Löre 1842. Laga skiftes karta. Lantmäterimyndighetens arkiv akt 18-gla 84

Webbsidor

- <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>
- <https://kartor.skogsstyrelsen.se/kartor/>

Bilagor

- Bilaga 1. Schakttabell
- Bilaga 2. Anläggningstabell
- Bilaga 3. Fyndtabell
- Bilaga 4. Makrofossilanalys

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt nr	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
Kärsta obj 26			
421	24x3	0,45	Vegetationsskikt 0,10m, ploglager 0,35m. Undergrund Ljusbrun lerig silt med enstaka större stenar.
439	24x3	0,45	Vegetationsskikt 0,10m, ploglager 0,35m. Undergrund Ljusbrun lerig silt med enstaka större stenar.
661	26x15	0,35-0,70	Schaktet ligger i en svacka djupast i väster. Vegskikt 0,10m, ploglager 0,25-0,60m. Undergrund är ljusbrun lerig silt med enstaka större stenar.
743	35x3	0,25-0,30	Grävdes på krön. Vegskikt 0,05m, ploglager 0,20-0,25m. Undergrund sandig morän. Lösfynd av kritpipa 1600-1700-tal.
789	32x3	0,3-0,35	Grävdes i sydsluttningen av moränryggen. Vegskikt 0,05m, ploglager 0,25-0,30m. Undergrund sandig morän.
Krogesta obj 4			
1000	20x3	0,4	Vegskikt 0,10m, ploglager 0,30m. Undergrund brun lerig silt.
1008	24x1,5	0,4	Vegskikt 0,10 m, ploglager 0,30m. Undergrund ljusbrun lerig silt med postglacial lera i sydöst
1012	20x3	0,3	Vegskikt 0,0 m , plolager 0,25m. Undergrund ljusbrun lerig silt.
1016	21x3	0,3	Vegetationsskikt 0,05m , plolager 0,25m. Undergrund Ljusbrun lerig silt.
1035	14x3	0,3	Vegetationsskikt 0,05m, ploglager 0,25m
1038	30x3	0,3-0,5	Vegetationsskikt 0,05 ploglager 0,25-0,45m. Undergrund gråbeige silt/postglacial lera.

Bilaga 2. Anläggningstabell

A nr	Typ	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
Objekt 26 Kärsta				
200	Stolphål	0,5	0,1	Botten av stolphål skålformad profil fylld med grå sandig silt.
206	Grop	1x1,5	0,26	Grop med brända ben, rödgods och planglas, inmätt som kulturlager A3372 i Utredning
219	Grop	0,9		Sentida grop fylld med stenar, sump, synlig genom matjorden, fortsätter utanför schaktet i norr.
228	Grop	1,2x1,6	0,2	Liknar A206 i fyllning ,rödgods brända ben inmätt som avfallsgrop A3366 i utredning
243	Stolphål	0,3	0,08	Fyllning grå sandig silt. Fynd av hästskosöm.
251	Stolphål	0,2		Fyllning grå sandig silt
259	Stolphål	0,3x0,4	0,06	Fyllning grå sandig silt
267	Stolphål	0,25	0,04	Fyllning grå sandig silt
275	Stolphål	0,5x0,6	0,16	Fyllning grå sandig silt. Skålformad med spetsig botten
285	Stolphål	0,15		Fyllning grå sandig silt
292	Stolphål	0,3x0,4	0,06	Fyllning grå sandig grusig silt
301	Stolphål	0,3x0,4	0,03	Fyllning grå sandig grusig silt endast botten bevarad
327	Ränna	4,3x0,15	0,05-0,09	Ränna? Inmätt som A3334 vid Utredningen. brungrå sandig silt. Tydliga spår efter spadtag.
352	Stolphål	0,3x0,4		Gråsvart sandig silt
374	Stolphål	0,3x0,4		Grå sandig silt
395	Grop	0,7x0,9	0,07	Sentida grop luktar diesel blå lera mot botten.
405	Grop	0,6x0,7		Sentida grop luktar diesel
414	Grop	0,6x0,9		Grop med torvig humös fyllning
433	Dike	Bredd 0,4		Stendränering NV-SÖ riktning
443	Grop	0,5x0,6		Sentida grop eller stenlyft fylld med matjord
456	Grop	1x1,5		Sentida grop eller stenlyft fylld med matjord
465	Dike	Bred 0,3-0,4		Stendränering NV-SÖ riktning
478	Grop	0,3x0,4		Sentida grop eller stenlyft med matjord
489	Grop	0,3x0,7		Sentida grop eller stenlyft fylld med matjord
500	Stolphål	0,4x0,6	0,1	Fyllning gråbrun sandig silt
514	Grop	0,5x0,8		Grop med gråsvart sandig silt
526	Stolphål	0,35x0,5	0,25	Fyllning humös brun torv
537	Grop	0,3x1,0	0,13	Grop med torvig humös fyllning
550	Grop	0,6x0,7		Grop med torvig humös fyllning

A nr	Typ	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning
572	Grop	0,6x1,2		Grop med torvig humös fyllning
592	Stolphål	0,4x0,6		Fyllning svartgrå sandig silt
602	Stolphål	0,4x0,6		Fyllning svartgrå sandig silt
624	Plogspår			
640	Grop	0,3x1,0	0,07	Grop med torvig humös fyllning skadad av plog
677	Grop	1x1,1		Grop med torvig humös fyllning
691	Grop	0,7		Grop med torvig humös fyllning
749	Stolphål	0,35x0,5	0,05	Endast botten bevarad fylld med matjord
768	Stolphål	0,75x1,5	0,08	Endast botten bevarad skär lager A309
838	Störhål	0,1		I kanten av A206
839	Störhål	0,1		I kanten av A206
840	Störhål	0,1		I kanten av A206
900	Brunn	2,8	1,7	Yttre nedgrävning
907	Stenskonig	1,3	1	Stenskonig i brunn
912	Träkista	1,3	1,7	Brunnskar
924	Dike			Åkerdike
934	Dike			Dräneringsdike
939	Dike			Dräneringsdike med tegelrör
947	Plogspår			Plogfåra
955	Utfyllnad			Utfyllnad mellan brunn och yttre nedgrävning
960	Lager			Ingefyllnad brunn
965	Lager			Bottenlager brunn
Objekt 4 Krogesta				
968	Dike			Sentida dike
1004	Dike			Åkerdike
1022	Stenlyft			
1029	Stolphål	0,4	0,1	
1045	Dike			Åkerdike samma som 968?
1049	Kolfläck			Kol och sotfläck, kompakt och nedtryckt i undergrunden (leran)

Bilaga 3. Fyndtabell

Fnr	Anl.	Material	Sakord	Föremålskategori	Antal	Vikt (g)	Anmärkning
1	Lösfynd S743	Lera	Kritpipa	Kritpipa	1	4	Del av huvud, dekor vid mynning
2	206	Rödgods	Keramik	Fat, skålar	7	80	Dekor 1600-1700-tal
3	228	Rödgods	Keramik	Fat skål	2	22	Dekor 1600-1700-tal
4	960 (Igenfyllnad av brunn)	Rödgods	Keramik	Fat, skål	4	78	Kritpipsdekor, koncentriska cirklar 1600-1700-tal
5	206	Glas	Planglas	Planglas	1	5	Grönt fönsterglas
6	206	Ben	Djurben	Matavfall	5	2	Brända och ett obränt djurben
7	228	Ben	Djurben	Matavfall	1	2	Bränt djurben

Bilaga 4. Makrofossilanalys

Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult AB 2018-12-12

BRUNN 900 (LAGER 965) PM 912

Provet från brunnen innehöll främst olika typer av huggspån. Dessa kommer från olika typer av hantverk och byggnationsarbeten och har sannolikt slängts i brunnen som ett igenfyllnadsmaterial (figur 1). Huggspån från tall, gran och björk identifierades. Det fanns även ris, kvistar och granbarr i provet. Inslaget av fröer var litet och begränsade sig till några frön av svinmålla, starr och svingel. Eftersom växtmaterialet var så begränsat säger dessa inget om närmiljön runt brunnen.

Figur 1. Huggspån av olika slag från brunn 900.

Provet innehöll en del insektsrester från ett antal arter och kan ha följt med fyllnadsmaterialet ner i brunnen (figur 2). Förutom delar av täckvingar, huvudplåtar med mera från olika skalbaggar hittades också ägg och kokonger från insekter.

Förutom oförkolnat material påträffades en del träkol från främst gran och tall. Men det fanns även förkolnade tallbarr och obestämda knoppar.

Figur 2. Insektsrester, frön, ägg och kokonger från brunn 900.

RÄNNA 306 PROV 832

Provet innehöll en del träkol från tall samt förkolnade granbarr.

GROP 537 PROV 841

Provet innehåller nedbrutet organiskt material av bitvis torvliknande karaktär. I materialet finns en del stjälkbitar, kvistar, internoder och lite mer motståndskraftiga bitar från bland annat löv, ris och mindre kvistar. Det kan vara någon typ av trädgårdskompost utan inblandning av synligt hushållsavfall. I övrigt hittades små träkolsbitar från ek.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2019:07

